

ВІДГУК
офіційного опонента на докторську дисертацію Біловус Лесі Іванівни
«Українськомовна періодика української діаспори США
у збереженні національної ідентичності (1991–2017 рр.)»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук
за спеціальністю 07.00.01 – історія України

З часу проголошення Україною державної незалежності і до сьогодні у вітчизняній історіографії склався науковий напрямок, який окреслив сферу досліджень – історію створення українських громад поза межами історичної Батьківщини, їх різнопланове суспільно-політичне та культурне життя. Та й у середовищі самої діаспори бажання зберегти для нащадків національний інформаційний простір з його символами, втіленими у національних традиціях, культурі, рідномовній освіті та вихованні, спричинило появу значного пласту літератури, різної за тематикою, жанрами та змістовним наповненням. Не менш важливим для збереження національної ідентичності було започаткування періодичних видань, які відбивали складні процеси інтеграції української діаспори у суспільне середовище країн перебування. Частина цієї друкованої спадщини була оцифрована, що дало можливість створити силами Інституту журналістики та масової комунікації Класичного приватного університету (м. Запоріжжя) та усіх небайдужих до цієї справи людей електронну бібліотеку «Diasporiana» [Diasporiana. URL: <http://diasporiana.org.ua/>].

Незважаючи на наявність великої кількості джерел та наукових досліджень як в Україні, так і поза її межами, тема докторської дисертації Біловус Л.І. є актуальною з огляду на постановку мети та завдань, а саме: дослідити роль українськомовних періодичних видань у збереженні національної ідентичності української діаспори, яка проживає у США. Такий аспект ще не знайшов свого висвітлення в науковій літературі ні в Україні, ні поза її межами. Обрані хронологічні межі (1991-2017 рр.) так само посилюють актуальність теми, адже у науковий обіг вводиться новітній інформаційний матеріал періодичних видань української діаспори США, раніше не задіяний у наукових працях.

Актуальність обраної теми посилюється також тим, що дисертаційна робота виконана в рамках науково-дослідних програм кафедри документознавства, інформаційної діяльності та українознавства Тернопільського національного економічного університету «Історико-політичні та мовно-культурні виміри сучасної України» (номер державної реєстрації 0112U000074, червень 2012 – червень 2016 рр.), «Інформація, документ, комунікація у глобалізованому світі» (номер державної реєстрації 0112U000074, листопад 2016 – листопад 2020 рр.).

Дисертація має чітку і логічну структуру. Вона складається із 4 розділів, 13 підрозділів, переліку умовних скорочень, вступу, висновків, списку використаних джерел (2623 позиції) та трьох додатків. Обсяг основної

частини становить 493 сторінки, загальної – 941 сторінки. Мета і завдання дисертаційної роботи відзначаються коректністю постановки наукових задач, співвідносяться з висновками та пов'язані зі структурою дослідження.

Обравши за об'єкт дослідження українську діаспору США, Біловус Л.І. врахувала, той факт, що саме ця етнічна група є однією із найчисельніших українських діаспор у світі. Які б мотиви не визначали ту чи іншу хвилю еміграції, – вона завжди прагнула до зв'язку з історичною Батьківщиною та сприяла утвердженню позитивного іміджу України у світі. У сучасних умовах періодичні видання української діаспори США набувають особливого значення, оскільки саме вони презентують досягнення України в інформаційному просторі США, об'єктивно інформують про події, що відбуваються в Україні, чим протистоять інформаційній війні, яка ведеться проти неї.

Авторка ретельно проаналізувала 2182 статті, розміщені у традиційних та аналогових електронних періодичних виданнях. Слід відзначити досить ґрунтовну джерельну базу, залучену авторкою до наукового аналізу, що дозволило отримати достовірні результати та висновки (с. 40-60, 61-80, 102, 719-721).

Наукова новизна докторської дисертації Біловус Л.І. полягає, насамперед, у комплексності дослідження та узагальненні практики української діаспори США зі збереження національної ідентичності на основі введення у науковий обіг значного фактологічного матеріалу, зафіксованого в українськомовній періодиці США, в особисто отриманих результатах і висновках. Здійснивши формально-змістовий аналіз преси, Біловус Л.І. об'єктивно оцінила рівень репрезентативності різнопланових джерел та релевантність поданої у них інформації (с. 103, 719, 720).

Не викликають сумнівів висновки авторки про роль громадських організацій (УНС, ЗУАДК, «Самопоміч», СКУ, УАКР, УККА, «Україна – США», СУМ, Пласт, СФУЖО, СУА, УССПУ, Шкільна рада, УМ, УНМ, УМІА, УІА, УІММ та інших) у консолідації української діаспори, розвитку громадянської активності, формуванні спільних орієнтирів, ціннісних маркерів національної ідентичності української діаспори США (с. 166, 175-176, 188, 190, 258-288, 290, 722). Проведена авторкою систематизація публікацій громадських організацій за проблемними групами (с. 157-158, 289, 721) дозволила структурувати дослідження. Водночас відображення діяльності громадської організації «Організація Оборони Лемківщини США» у журналі «Лемківщина» залишилась поза увагою дослідниці. Біловус Л.І. довела, що належність до національної релігійної організації виступає сприятливим чинником у національному самовизначенні й самоорганізації українців, у збереженні національної пам'яті, що збільшує їх вплив на розвиток духовної культури та процеси етнонаціональної консолідації (с. 258-288, 290, 722, 724-727).

Біловус Л.І. докладно розглянула роль українськомовних періодичних видань української діаспори США у популяризації рідномовної освіти та виховання, створенні українознавчих навчальних закладів як способу

поширення національних цінностей та збереження національної пам'яті (с. 439, 443-444, 448, 450, 463-464, 729-732). До наукових результатів можна віднести уточнення таких термінів, як «українська діаспора у США», «українськомовна періодика», «національна ідентичність», «національне самоусвідомлення», «культурна самопрезентація» (с. 92-95).

Методологічна база дисертації загалом характеризується інструментарієм, що дозволив авторці вирішити поставлені завдання та досягти мети. Цілком обґрунтованим є використання методу контент-аналізу, який був застосований до аналізу українськомовної періодики США за 1991-2017 рр., що дозволило визначити чинники, виражені у кількісних показниках, які сприяють збереженню українською діаспорою США національної ідентичності (с. 100-102, 719).

Достовірними є висновки Біловус Л.І. щодо ролі націєтворчих матеріалів українськомовної періодики діаспори США у формуванні традицій як форми соціальної пам'яті (відзначення національних свят, популяризація українських народних звичаїв, традицій, інституту родини (с. 357-372, 463, 727-728); поширення інформації про предмети, що відігравали в традиційному побуті українців сакральну роль – ложку, роговий гребінець, ляльку-мотанку, вишиванку (с. 373-775, 463-464, 727); про організовані українськими громадськими та релігійними організаціями фестивалі української культури; про важливість родинних цінностей (376-388, 464, 727-728) тощо.

Не викликає сумніву висновок Біловус Л.І. про важливість мовноцентричних публікацій в українськомовній періодиці діаспори США для збереження національної ідентичності (с. 406-438); обґрунтованим є тематичний поділ матеріалів періодики мовної проблематики (с. 407, 729). На основі вивчення матеріалів українськомовної періодики авторка довела важливість створення українознавчих навчальних закладів у США як способу поширення національних цінностей та освіти, виховання національного патріотизму та національної свідомості (с. 439-464, 731, 732).

Докладними є положення і висновки дисертаційної роботи Біловус Л.І. про важливість публікацій, розміщених на шпальтах українськомовної періодики США, присвячених сім'ї, освітнім установам, українській церкві, громадським й професійним організаціям та сферам їхньої діяльності, яка пов'язана з Україною (щорічний мовний конкурс імені П. Яцика, видання фахових словників, підвищення фахового знання української мови, культури мови і мовлення, вирішення проблеми українського правопису тощо). Це, як цілком справедливо зауважує Біловус Л.І., сприяло підтримці функціонування української мови в інформаційно-комунікаційному просторі української діаспори США (с. 405-465, 728-729).

У дисертації проаналізовано зміст публікацій українськомовної періодики діаспори США, які сприяли позитивному сприйняттю України та тих суспільно-політичних, соціально-економічних, культурних й освітніх процесів, які відбувалися за часів державної незалежності (с. 508-546, 732, 734). Біловус Л.І. на конкретних матеріалах українськомовної періодики

США довела, що події переломних періодів державної незалежності України мали відчутний вплив на формування національної ідентичності української діаспори США.

У дисертації проаналізовані публікації українськомовної періодики присвячені підтримці соціально-економічних реформ в Україні (координація допомоги для українського уряду, лобіювання економічних інтересів України в урядових структурах США, гуманітарна допомога тощо) (с. 546-566, 735-736); просуванню програм, спрямованих на збереження національної пам'яті (спорудження пам'ятників визначним постатям, відзначення українських національних свят, ушанування Кобзаря, використання теми Голодомору 1932-1933 рр. з метою світового визнання останнього геноцидом проти українського народу) (с. 566-607).

Авторка виявила значний пласт публікацій, присвячений діяльності НаУКМА, Національного університету «Острозька академія», Українського Католицького університету (с. 607-641, 730, 732). Біловус Л.І. за допомогою публікацій періодичних видань висвітлила здобутки визначних представників українського мистецтва (с. 641-652, 737), довівши, роль українськомовної періодики діаспори США у популяризації іміджу України та у формуванні національної ідентичності української діаспори США засобами освіти та мистецтва.

Основні положення, висновки дисертаційної роботи були оприлюднені в одноосібній монографії, 23 статтях у фахових виданнях України (з них – 4 включені до міжнародних наукометричних баз, 4 – до наукових видань, 3 – до міжнародних наукометричних баз і 1 – наукометричне іноземне видання). Результати дослідження були апробовані у 14 збірниках праць, матеріалах конференцій, 10 – у виданнях (3 з яких – видання іноземних держав), що додатково відображають наукові результати дослідження. Монографія та наукові публікації змістовно та за обсягом відповідають нормативним вимогам, що пред'являються до докторських дисертацій. Зміст автореферату відбиває структуру, основні положення та висновки дисертаційної роботи.

Загалом позитивно оцінюючи докторське дисертаційне дослідження Біловус Л.І. «Українськомовна періодика української діаспори США у збереженні національної ідентичності (1991–2017 рр.)», слід зупинитися на деяких зауваженнях та висловити міркування щодо окремих сюжетів та положень дисертаційної роботи:

а) до аналізу дослідницею був залучений досить широкий діапазон джерел, що, однак, у деяких положеннях, призвело до розлогих відступів та пояснень інформації загального характеру. Мова йде про труднощі інтеграційних процесів українських емігрантів (с. 37-39, 44, 155-156), про географію розселення української діаспори по світу (с.45), про соціально-демографічні дослідження українців у світі (с. 44, 155), історію виникнення та розвитку українських громад (с.45), історію створення Світового Конгресу вільних українців (с. 173-174, 177), значення традицій та вірувань українського народу (с.456) тощо. Це в деяких випадках переобтяжило дисертаційну роботу додатковою інформацією;

б) досліджуючи національну ідентичність української діаспори США варто було глибше проаналізувати наукову концепцію, викладену у багатотомній праці «Les lieux de mémoire» («Місця пам'яті»), виданої під керівництвом П. Нора (Pierre Nora) у трьох частинах: «Республіка» (“La République”, 1984), «Нація» (“La Nation”, 1986), «Франція» (“Les France”, 1992). В основу концепції покладені ідеї про тісний взаємозв'язок «місць пам'яті» з пам'яттю колективною, культурною та соціальною. На жаль, на с. 81 дисертаційного дослідження є лише посилання на цю працю, без належного аналізу. Хоча, інтуїтивно Біловус Л.І. відстежує процес трансформації національної свідомості в етнічну у представників 2-3 покоління діаспори через втрату прямого зв'язку історичною Батьківщиною (с. 431, 432), а відтак, і втрату її символів.

в) констатуючи досить широку панораму використаних методів (с. 96-100), слід водночас зауважити, що методи «не проявляються», як пише дослідниця про інформаційний метод (с. 99), а є інструментом отримання нових знань або уточнених знань з уже наявних. Застосування інформаційного методу, «який пронизує всі етапи ... роботи, починаючи від пошуку джерел з теми дослідження і до формулювання висновків» (с. 99) є дуже широким і відповідає сутності самого методу «як системоутворюючого елементу науки» який веде «з одного боку до пошуку, постановки наукових проблем, а з іншого – до втілення наукових знань у практику» [Дротянко Л.Г. Філософія наукового пізнання. Київ: «Нау-друк». 2010 с. 114-115. URL: <http://er.nau.edu.ua:8080/handle/NAU/18279>]. Доречніше було б застосувати не інформаційний метод, а інформаційний підхід, який більше відповідає логіці дисертаційного дослідження.

г) недоцільно зводити термін «медіа» до періодичних видань (с. 40, 47, 73, 95, 719, 722, 741), або потрібно пояснювати використання терміну «медіа» стосовно визначеного предмету, яким є «українськомовна періодика діаспори США» під якою авторка розуміє «сукупність періодичних видань (газети, журнали) української діаспори США» (с. 95). Доцільніше було б використовувати термін «електронне видання», або точніше: «електронний аналог (копія, версія) друкованого еквівалента видання», що відповідає діючим нормативним документам [Див.: Інформація та документація. Видання електронні. Основні види та вихідні відомості. ДСТУ 7157:2010 3.12. Київ: Держспоживстандарт України, 2010. С. 2. URL: https://ntb.pstu.edu/images/N-rabotniku/DSTU_7157_2010.pdf; Інформація та документація. Видання. Основні види. Терміни та визначення понять. ДСТУ 3017:2015. Київ: ДП «УкрНДНЦ», 2016. С. 5, 16-17. URL: http://lib.zsmu.edu.ua/upload/intext/dstu_3017_2015.pdf; Харитоненко О.І. Оновлений ДСТУ 3017 «Видання. Основні види. Терміни та визначення». Досягнення і відкриті питання. С. 71. URL:

<http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/13508/1/Kharytonenko%20E..PDF>].

Незрозумілим є використання терміну «фактографічний аналіз» (с. 33). «Словник української мови» визначає цей термін, як «опис фактів без їх аналізу, узагальнення» [Див.: Словник української мови (1970-1980). Т. 10. 1979. С. 553. URL: <http://sum.in.ua/s/faktoghrafichnyj>], а відтак, це суперечить самій природі дисертаційного дослідження.

д) проаналізувавши значну кількість українськомовних періодичних видань діаспори США та визначивши критерії, які були покладені для здійснення відбору видань до аналізу (с. 95), Біловус Л.І. не задіяла періодику, яка вписується у визначені авторкою критерії. Зокрема, варто було б дослідити журнали «Лемківщина» (Кліфтон) (1994-1998); «Гуцул» (Чикаго) (1967-2001); «Літопис Бойківщини» (Канада – США) (1969-2018); «Наш голос» (Нью Джерсі, Торонто) (1973-2001); «Українське народне слово» (Чикаго) (1983-1995) та інші, які зберігаються у фонді відділу зарубіжної україніки бібліотеки імені В. Вернадського (ділі – НБУ імені В. Вернадського). Помилковим є твердження Біловус Л.І., про те що газети зберігаються у фонді цього відділу (с. 75). Зазначимо, що у фонді відділу зарубіжної україніки НБУ імені В. Вернадського зберігаються лише журнали, а газетні видання передані до газетного фонду. Слід також зазначити, що видання «Наше життя» – це журнал, а не газета, як помилково зазначила авторка (с. 192).

Недоречним є перелік рубрикацій періодици, без зазначення, якому саме виданню належать ті чи інші рубрики (с. 101, 165, 173, 272, 286, 364, 371, 376, 395, 432); Тому бажано було б провести типологічний аналіз періодичних видань за видовим складом, періодичністю, цільовим призначенням, тематикою, жанрами, знаковою природою інформації, представивши цей матеріал в узагальненій формі за допомогою таблично-графічних методів. Власне узагальненого матеріалу у вигляді таблиць, рисунків бракує дисертаційному дослідженню;

е) аналізуючи законодавчі та нормативні документи, зокрема Закон України «Про засади зовнішньої і внутрішньої політики», варто посилалися не на дослідження інших авторів (с. 61, посилання 111, р.1), а на сам Закон України, офіційний доступ до якого здійснюється через базу даних «Законодавство України», а також орієнтуватися на його поточну редакцію (08.07.2018 р.), а не на дату першої редакції (с. 122, 798) та аналізувати зміни, внесені до поточної редакції;

ж) загалом позитивно оцінюючи оформлення дисертаційної роботи, слід зауважити, що їй подекуди притаманні певні огріхи, а саме: описовість; трапляються друкарські помилки (с. 158, 161, 264, 356); завеликі абзаци, які варто було б структурувати за логікою викладу матеріалу та для запобігання смислового перевантаження тексту (с. 154, 156, 208, 226, 228, 394, 416, 437); у бібліографічному описі та у тексті дисертаційної роботи не завжди вказані сторінки названих наукових праць (список використаних джерел, №№ посилань: 2580, 2584 (с. 928), 2587, 2588, 2589, 2592, 2597, (с. 929), 2606, 2609, 2611, 2613, (с. 930), 2614, 2621 (с. 931); недоцільним є вживання словосполучення «українськомовні періодичні видання» з посиланням лише одне джерело (с. 255, 256, 264, 381, 421 та ін.); у тексті дисертації є невідповідність між посиланням на «додаток 1» (с. 154), «додаток 2» (с. 156) та їх відповідним представленням під назвами «Додаток А» (с. 932) та «Додаток Б» (с. 933) у «Додатках».

Разом з тим висловлені зауваження не можуть суттєво вплинути на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи. Біловус Л.І. сформулювала і розв'язала наукову задачу та отримала наукові результати, що у сукупності цілісно відтворюють роль українськомовної періодики у збереженні національної свідомості української діаспори США, дають об'єктивне уявлення про напрямки формування національної ідентичності засобами української культури, мови, традицій, освіти та про особливості їх впровадження в життя українських громад діаспори США.

Докторська дисертація Біловус Л.І. «Українськомовна періодика української діаспори США у збереженні національної ідентичності (1991–2017 рр.)» відзначається докладністю, є самостійним, завершеним, узагальнюючим, комплексним дослідженням. Вона виконана на достатньому науково-теоретичному рівні, має чітку й логічну структуру, характеризується ґрунтовним опрацюванням джерел. Наукові результати та висновки мають наукову новизну та практичне значення, є аргументованими, достовірними, впливають із змісту роботи та є суттєвими для подальшого дослідження українськомовного інформаційного простору у США.

Таким чином, докторська дисертація Лесі Іванівни Біловус «Українськомовна періодика української діаспори США у збереженні національної ідентичності (1991–2017 рр.)» є актуальною, самостійною, завершеною науковою працею, висновки і результати якої мають наукову новизну та практичне значення, відповідають вимогам пунктів 9, 10, 12-14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року (зі змінами), а її авторка Біловус Леся Іванівна заслуговує присудження наукового ступеня доктора історичних наук зі спеціальності 07.00.01 – історія України.

Офіційний опонент:

Д-р іст. наук, професор,
зав. кафедри історії та документознавства
Факультету лінгвістики та соціальних комунікацій
Національного авіаційного університету
07.03.2019

 І.І. Тюрменко

Підпис Тюрменко І.І. засвідчую:
Вчений секретар НАУ
7 березня 2019 р.

 Г.Г. Єнчева